CONTRIBUŢII LA ISTORIA MIŞCĂRII MUNCITOREŞTI ŞI SOCIALISTE DIN BIHOR LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA (1890—1900)

de
IOAN FLEISZ

Participînd la majoritatea evenimentelor din secolul trecut, proletariatul în general, inclusiv cel din Bihor, va înregistra o evoluţie ascendentă, devenind forţa socială cea mai progresistă a societăţii.

În noua fază în care intrase mişcarea muncitorească şi socialistă din ţara noastră, se intensifică legăturile dintre socialiştii români de pe ambele versante ale Carpaţilor şi se realizează legături tot mai strînse între mişcarea muncitorească din toate provinciile româneşti. Deci, se evidenţiază şi mai bine unitatea, continuitatea şi ascendenţa revoluţionară în cadrul mişcării noastre muncitoreşti.

În condiţiile stăpînirii austro-ungare, organizaţiile proletare din Bihor nu s-au putut integra într-o structură organizatorică comună cu cele de peste Carpaţi, totuşi s-au stabilit legături organice între toţi socialiştii de pe teritoriul patriei noastre. Astfel, şi în Bihor au fost cunoscute şi urmărite cu interes principalele realizări ale proletariatului din România veche: crearea în 1890 a Clubului muncitorilor din Bucureşti, constituirea în 1893 a P.S.D.M.R., congresele şi activitatea depusă de acesta în perioada 1893—1899, ca şi acţiunile revendicative şi propagandistice organizate în această perioadă[1].

Începînd cu anul 1890, mişcarea muncitorească din Bihor cunoaşte un veritabil salt calitativ, transformîndu-se treptat într-o puternică mişcare politică de masă. Hotărîrile Internaţionalei a II-a adoptate la Congresul de constituire au găsit şi în rîndurile maselor muncitoare din Bihor un ecou favorabil. Organizînd diferite adunări, muncitorii din Oradea

---

[1] Vezi pe larg: M. Muşat, I. Ardeleanu, *Unitate, continuitate şi ascensiune în mişcarea muncitorească din România 1821—1948*, Ed. Acad. R. S. România, Buc., 1981, p. 36—51; *Constituirea partidului politic al clasei muncitoare din România — P.S.D.M.R. (1893)*, în Anale de istorie, 1981, nr. 1; I. Mamina, V. Niculae, *Partidul clasei muncitoare în viaţa politică a României 1893—1918*, Ed. Politică, Buc., 1983; *Condiţiile istorice ale apariţiei şi dezvoltării clasei muncitoare din România. Făurirea şi afirmarea partidului său politic (1821—1893)*, Ed. Politică, Buc., 1984.

își exprimă hotărîrea de a sărbători ziua de 1 Mai 1890 prin încetarea muncii și prin demonstrații de protest. Cea mai amplă adunare s-a ținut la 22 aprilie, unde muncitorii — dovedind adeziunea lor la principiile socialiste — cer insistent introducerea repausului duminical și declară ziua de 1 Mai „sărbătoare muncitorească"[2]. În cinstea acestei sărbători lucrătorii orădeni confecționează și un drapel pe care au scris lozincile: „8 ore de muncă, 8 ore de distracție, 8 ore de odihnă"[3]. Autoritățile centrale atrag atenția celor locale pentru luarea tuturor măsurilor în vederea împiedicării demonstrațiilor muncitorești, solicitînd concursul tuturor forțelor represive inclusiv a armatei[4]. Concomitent, în presa locală apar articole care încearcă să liniștească pe cei exploatați, burghezia temîndu-se ca demonstrațiile să nu se transforme în adevărate lupte de clasă, care să pericliteze însăși existența orînduirii capitaliste. Asemenea încercări au dat greș și muncitorii orădeni au transformat ziua de 1 Mai 1890 într-o mare „sărbătoare muncitorească"[5]. Această acțiune era expresia acumulărilor înregistrate de muncitorime — în special în ultimele decenii — și, totodată, a dat un nou impuls organizării politice ulterioare a acesteia.

Crearea P.S.D. din Ungaria — unul din cele 6 partide socialiste din Imperiul dualist — a avut o mare însemnătate, contribuind la dezvoltarea și consolidarea mișcării și în Transilvania, unde în curînd apar organizații locale social-democrate. În Bihor, prezența P.S.D.U. s-a resimțit puțin mai tîrziu, continuînd să se pună accent mai mult pe lupta pentru crearea unor organizații profesionale. Acest fapt este argumentat și de prezența delegațiilor muncitorimii la diferite congrese profesionale-sindicale, ca de pildă în anii 1892 și 1894 la Congresul lucrătorilor tîmplari din Imperiu și tot în 1894 la Congresul muncitorilor metalurgiști, unde reprezentantul orădenilor a luat cuvîntul în numele a 600 de lucrători[6].

Observăm că pe la 1890 se manifesta și mișcarea sindicală propriu-zisă, care și în Bihor cunoaște două faze. În prima fază asociațiile existente s-au transformat în organizații profesionale-sindicale, iar în cea de-a doua au luat ființă sindicate în ramurile în care pînă atunci n-au existat asociații. Organizațiile sindicale care au luat ființă la Oradea erau grupate pe diferite profesiuni, cele mai multe întîlnindu-se în rîndurile croitorilor, pantofarilor, tîmplarilor etc. Toate aceste progrese subliniază întărirea mișcării din punct de vedere organizatoric, ca și lărgirea caracterului ei de masă. Ca și cu un an înainte, ziua de 1 Mai 1891 însemna inițierea unor ample acțiuni muncitorești și ținerea unor adunări pregătitoare pentru ca încetarea lucrului să fie deplină. Deși, autori-

[2] A. Deac, *Mișcarea muncitorească din Transilvania 1890—1895*, Buc., Ed. Științifică, 1962, p. 83.
[3] *Nagyvárad (Oradea-Mare)*, 1 Mai 1890.
[4] Arhivele Statului Oradea (în continuare Arh. St. Or.), *fond Prefectura județului Bihor*, Inv. 25, dos. 2/1890, f. 3—8.
[5] *Nagyvárad*, 1 mai 1890.
[6] V. A. Varga, *Primii pași ai mișcării muncitorești din județul Bihor*, în *Semicentenarul P.C.R.*, Oradea, 1971, p. 45.

tăţile interzic categoric orice acţiune, invocînd în mod greşit faptul că iniţiatorii tulburărilor ar fi muncitorii străini, totuşi lucrătorii orădeni şi acum îşi fac auzite glasurile lor în cadrul unor puternice adunări[7]

În tentativa lor de a abate muncitorimea conştientă de la acţiuni ferme, autorităţile găsesc — ca şi cu alte ocazii — un aliat preţios în biserică, care începe să manifeste un interes sporit asupra „chestiunii muncitoreşti". În acest sens, mare senzaţie a produs în rîndurile muncitorilor cuvîntarea rostită de episcopul catolic de Oradea. Referindu-se la problema muncitorească, deşi vroia să creeze aparenţa că ar fi fost înţelegător faţă de lucrători, în fond, episcopul dorea să frîneze elanul acestora prin unele formulări care mai tîrziu vor fi vehiculate sub eticheta „socialismului creştin"[8]. Elementele înaintate nu s-au lăsat însă atrase de asemenea idei dogmatice, pe care le-au combătut frecvent.

La consolidarea şi dezvoltarea mişcării muncitoreşti bihorene contribuiau — cum s-a mai arătat — legăturile avute cu muncitorii din România-veche. Un eveniment care relevă frecvenţa acestor legături s-a desfăşurat spre sfîrşitul anului 1891. Din corespondenţa prefectului Bihorului aflăm că patronii Fabricii de sticlă de la Pădurea-Neagră au denunţat cîţiva agenţi veniţi din România, care „făceau propagandă şi au reuşit să convingă pe unii muncitori să înceteze lucrul şi să încerce să meargă să lucreze în România"[9]. Aceşti muncitori trimit o cerere către Camera de Comerţ şi de Industrie din Oradea, în care arată că: „datorită tratamentului prost şi a scumpetei alimentelor vor să caute fericirea în altă parte — în România" şi cer ajutor în realizarea acestui deziderat, precizînd că ei sînt decişi să plece cu orice preţ, deşi conducătorii fabricii le-au reţinut cărţile de muncă şi au solicitat concursul forţelor represive pentru terorizarea lor[10]. De fapt, „sticlarii", doreau să plece la Azuga, dar sînt constrînşi să accepte o perioadă de lichidare de trei luni. În pofida măsurilor luate, cîţiva muncitori reuşesc să fugă şi să se angajeze în România[11]. Tot în 1891, tipografii orădeni organizează o adunare pentru discutarea hotărîrilor Adunării generale a tipografilor din Timişoara. Aici s-au adoptat revendicările tipografilor din provincie, printre care ziua de muncă de 9 ore şi salariu de 10—11 florini pe săptămînă. Centrul solicită părerea asociaţiei din Oradea: „dacă acceptă acest proiect şi la ce sacrificii sînt gata pentru a-l realiza"? În adunarea lor, membrii „Asociaţiei tipografilor din Oradea", se pronunţă unanim în favoarea declanşării mişcării pentru noul regulament de plată[12].

---

[7] Arh. St. Or., *fond Prefectura jud. Bihor*, Inv. 25, dos. 2/1891, f. 11.

[8] Rézler Gy., *A magyar nagyipari munkásság kialakulása (1867—1914)*, (Formarea muncitorimii industriale maghiare (1867—1914), Budapesta, 1938, p. 148—149.

[9] Arh. St. Or., *fond Prefectura jud. Bihor*, Inv. 25, dos. 2/1891, f. 24.

[10] *Nagyvárad*, 15—20 octombrie 1891.

[11] Arh. St. Or., *fond Prefectura jud. Bihor*, Inv. 25, dos. 2/1891, f. 25.

[12] *Nagyvárad*, 7—10 noiembrie 1891.

Asemenea adunări continuă să se impună ca un eficient mijloc de propagare al ideilor socialiste în rîndurile maselor, de mobilizare a proletariatului la mari acțiuni revendicative. Autoritățile neliniștite din cauza închegării mișcării sindicale resping statutele unor asociații profesionale sindicale. La Oradea, burghezia alarmată introduce noi măsuri restrictive speculînd posibilitățile oferite de legislația capitalistă. Una dintre aceste măsuri — bazată pe articolul XIV al legii din 1891 — era înființarea în iulie 1892 a unei „Case de ajutor a Corporației meseriașilor patroni", care însemna prăbușirea asociațiilor de autoajutorare existente pînă atunci, între care unele de o vechime remarcabilă[13]. Ca ripostă la aceste măsuri, socialiștii vor să atragă în sfera lor de influență toate asociațiile proletare, desfășurînd în cadrul lor o intensă propagandă socialistă. Dintr-un raport al poliției din Oradea aflăm că în 1892 s-a desfășurat acțiunea ilegală a unui grup de muncitori, cu scopul de a crea o organizație socialistă. Acțiunea a fost pornită încă la sfîrșitul anului 1891 de către calfele de cizmari și pantofari, care cu știrea poliției se întîlneau în fiecare duminică pentru discutarea înființării unei asociații profesionale. Pe lîngă aceste adunări aprobate de autorități, rezultă că ei s-au întrunit în fiecare marți, fără să anunțe poliția. În urma cercetărilor efectuate s-a dovedit că muncitorii au renunțat la organizarea unei asociații profesionale legale și s-au dedicat răspîndirii ideilor socialiste. La aceste adunări au mai discutat și despre reducerea zilei de muncă și majorarea salariilor, pregătind chiar o grevă generală, avînd legături nu numai cu organizațiile social-democrate din Budapesta sau cu ziarele „Népszava" (Glasul poporului) și „A Cipész" (Pantofarul), dar și cu „Asociația muncitorilor maghiari de la București"[14].

În timpul percheziițiilor la pantofarul Krémer Herman, conducătorul acțiunii, s-au găsit lucrări și broșuri socialiste, ca și manifestele intitulate „Către popor" și „Mesaj către amăgitorii poporului". Alte scrieri socialiste sînt descoperite la M. Krémer și I. Farkas. După investigații temeinice poliția hotărește expulzarea „celor mai periculoase" calfe de cizmari și de pantofari, susținînd că activitatea lor avea ca scop „răspîndirea ideilor socialiste care otrăvesc spiritul muncitorilor și îi abate de pe linia ideilor legale." În același timp, instanțele superioare sînt solicitate să respingă eventualul recurs[15]. Într-adevăr, autoritățile vor sancționa expulzarea din Oradea a celor șase muncitori, fără a reuși însă să împiedice extinderea mișcării. În acest sens, însăși ziarul burghez local este nevoit să recunoască că „expulzarea apostolilor socialiști nu este leacul radical al răului, pentru că știm cu toții că socialismul n-a fost

[13] Arh. St. Or., *fond Primăria municipiului Oradea,* Inv. 142, dos. 55/1892, f. 6—9; I. Fleisz, *Cîteva considerații asupra asociației profesionale de ajutor reciproc a calfelor de brutari din Oradea (1810—1892),* în *Crisia,* 1982, p. 261—269; Idem, *Noi date despre apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești din Bihor (1800—1890),* în *Crisia,* 1983, p. 183—192.

[14] Arh. St. Or., fond *Primăria municipiului Oradea,* Inv. 142, dos. 100, f. 2—24.

[15] *Ibidem.*

adus pe lume de inactivitate, ci de mizeria socială ...“[16]. Odată pornită, această „fermentație“ revoluționară continuă să se răspîndească și mai mult. Astfel, imediat după expulzarea celor șase muncitori, apare la Oradea un manifest intitulat: „Revoluția socialistă sau transformarea societății“, scris de un socialist, sub pseudonimul „Lassalle din Seleuș“[17]. În manifest găsim o serie de idei progresiste, dar și unele concepții oportuniste. Manifestul sintetiza principalele probleme care frămîntau muncitorimea din Bihor: ziua de muncă de 8 ore, salarii echitabile și dreptul la vot universal. Despre durata zilei de muncă se scriau următoarele: „reducerea duratei muncii este necesară față de cerințele vremii, pentru că progresul uzinelor cu forța aburului are consecința de a duce la o muncă rapidă și înmulțită.“ În continuare, găsim și ideea mic burgheză a împărțirii egale a averii între toate clasele sociale, dar și o chemare discretă la lupta deschisă, autorul încheindu-și scrierea cu următoarele cuvinte: „Mă asigură acea conștiință că ceea ce am greșit cu stiloul, o să bat la loc cu ciocanul“[18].

Intenția capitaliștilor de a înăbuși mișcarea muncitorească s-a vădit si în conținutul circularei „Corporației meseriașilor din Oradea“, adresată la 18 august 1892 corporațiilor din celelalte orașe, în care patronii orădeni învinuiau pe muncitorii socialiști de activitate subversivă și de subminare a puterii de stat. Sesizînd că mișcarea proletară din Transilvania a înregistrat rezultate considerabile, circulara îndeamnă pe patronii din celelalte orașe să ia cele mai drastice măsuri împotriva muncitorilor socialiști[19]. Dar, măsurile patronilor nu-i intimidează pe muncitori. Astfel, un corespondent socialist din Oradea remarca faptul că „mișcarea muncitorească e deosebit de vie la noi, organizarea sindicală înaintează frumos, ... la îmbunătățirea situației sale muncitorimea poate ajuta numai dacă se unește cu tovarășii săi, cu muncitorimea întreagă“[20]. Sub aceste auspicii tot mai multe localități se racordează la acest cadru organizatoric socialist, remarcîndu-se în special muncitorii din Salonta, care își intensifică activitatea pentru înființarea unui sindicat.

Perioada nu este lipsită nici de acțiunile violente ale proletariatului. În decembrie 1892 muncitorii de la Fabrica de sticlă din Pădurea-Neagră, nemulțumiți de salariile mizere, s-au ridicat împotriva conducătorului fabricii, care este bătut. Ziua următoare însă cei răzvrătiți sînt concediați[21].

Un important resort al activității proletariatului l-a constituit munca politico-ideologică și propagandistică prin care au fost cîștigați noi aderenți și în mediul rural. Ca urmare, cea mai amplă și combativă acțiune din 1892 a întreprins-o proletariatul agricol bihorean, care, recepționînd

[16] *Nagyvárad*, 13 iulie 1892 (nr. 193).
[17] *Ibidem*, 5 august 1892 (nr. 216).
[18] *Ibidem*.
[19] Apud A. Deac, *op. cit.*, p. 149.
[20] *Népszava (Glasul poporului)*, 8 august 1892.
[21] *Nagyvárad*, 18 decembrie 1892, nr. 347.

ideile socialiste nu mai este dispus să tolereze nedreptățile la care era supus. În timpul secerișului, la prediul Tămășeu (Tamási), aflat în apropierea gării feroviare Cheresig, nu departe de Oradea, lucrătorii agricoli refuză munca, datorită nerespectării condițiilor de plată în natură și bani, de fapt datorită condițiilor grele de viață și de muncă. Cînd țăranii vor să părăsească munca, forțele represive intervin, ajungîndu-se la o ciocnire deschisă. Jandarmii, înspăimîntați de dîrzenia răzvrătiților, deschid focul, omorînd un secerător și rănind grav alți patru. Autoritățile reușesc cu mare greutate să restabilească ordinea, iar liderii acțiunii se aleg ulterior cu grave condamnări[22]. Această revoltă sîngeroasă — condusă de socialiștii orădeni — a fost una dintre cele mai puternice acțiuni din toată Transilvania de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, putînd fi considerată ca precursoarea viitoarelor ridicări violente, care vor culmina cu cea de la Aleșd (1904). Această confruntare demonstra agravarea contradicțiilor sociale și în mediul rural, în strînsă legătură cu răspîndirea ideilor socialiste printre proletarii agricoli.

Pe lîngă persecuțiile autorităților, o frînă importantă în dezvoltarea și consolidarea influenței ideilor socialiste în rîndul proletariatului a constituit-o apariția divergențelor și a luptelor fracționiste din sînul conducerii P.S.D.U., care se va scinda. Aceste disensiuni provoacă derută și în rîndurile maselor lucrătoare bihorene. Proletariatul din Bihor nu răspunde însă la chemarea fracțiunii dizidente de a participa la conferința de la Arad, în schimb el este prezent la Congresul P.S.D.U. din mai 1894, unde s-a pus capăt sciziunii temporare existente și s-au luat hotărîri care au impulsionat dezvoltarea mișcării sindicale. Rezultă orientarea politică constructivă și realistă a proletariatului din Bihor, a conducerii acestuia, care a sesizat că unitatea organizatorică și de luptă este bunul cel mai de preț al celor exploatați, una dintre garanțiile împlinirii idealului lor.

În ultimul deceniu al secolului trecut ideile marxiste cîștigă teren, în pofida persistenței pe plan ideologic a unei optici înguste, datorită căreia activitatea propagandiștilor se rezuma doar la discutarea problemelor strict muncitorești. Totuși, prin metode variate — conferințe, adunări, cercuri de studii sociale, serate artistice, diferite alte acțiuni culturale etc. —, ideile înaintate se răspîndesc în toate colțurile Bihorului și în special în părțile vestice, unde poliția descoperă foarte multe broșuri și tipărituri socialiste trimise aici de redacțiile ziarelor muncitorești[23].

Anul 1895 debutează nefavorabil pentru democrație în general. Prin ajungerea la putere a guvernului Bánffy și accentuarea măsurilor represive, mișcarea muncitorească slăbește în forță față de anii precedenți. Totuși, propagarea ideilor socialiste continuă. Pe adresa celor zece tipografi din Oradea sosește manifestul intitulat: „Jos cu statul de clasă!“, sechestrat însă de poliție[24].

---

[22] *Ibidem*, 19 iulie 1892, număr special și 20, 21 iulie 1892, nr. 200 și 201.
[23] Arh. St. Or., *fond Prefectura jud-Bihor*, Inv. 25, dos. 3/1894, f. 3—60.
[24] *Ibidem*, dos. 3/1895, f. 1—7.

O mare însemnătate au avut în continuare acţiunile întreprinse în vederea sărbătoririi zilei de 1 Mai, ce duceau la strîngerea legăturilor dintre muncitori. Datorită terorii acţiunile deschise lipsesc. Muncitorii orădeni sărbătoresc ziua de 1 Mai 1895 prin adunări, unde încearcă să găsească noi soluţii de rezolvare a problemelor lor fundamentale. La maturizarea luptei proletariatului industrial a contribuit şi lupta proletariatului agricol, singura clasă în care muncitorii puteau găsi un aliat preţios. Deşi, în 1896, se pare că nu s-au declarat greve, au existat în schimb cîteva conflicte de muncă, care reliefează faptul că muncitorii nu renunţă la revendicările lor. Un asemenea conflict de muncă s-a iscat la Oradea între muncitorii tîmplari şi patronii lor. Tîmplarii doresc să declanşeze o acţiune pentru mărirea salariului, iar pentru organizarea acesteia vor să ţină o întrunire[25].

Anul 1897 se individualizează prin înviorarea acţiunilor greviste şi prin sporirea caracterului lor ofensiv. Apariţia unor organizaţii muncitoreşti mature duce la scăderea numărului grevelor spontane şi înlocuirea lor cu greve mai bine pregătite, un indiciu al întăririi proletariatului bihorean. Acest proces era înlesnit şi de faptul că sindicatele au devenit mai puternice, bazîndu-şi în mare parte activitatea pe principiul luptei de clasă. Reprezentanţii unor asemenea sindicate participă activ la diferite congrese, o delegaţie a muncitorilor orădeni fiind prezentă la Congresul P.D.S.U. din iunie 1897.

Prin dinamica sa dezvoltare economică, Oradea ocupă un loc tot mai important între centrele muncitoreşti din Transilvania. Proletariatul de aici coordonează şi îndrumă activitatea proletariatului agricol şi a minerilor descoperind forţa ce sălăşluieşte în aceste categorii sociale. În acest context, în 1897 se organizează primul congres al proletariatului agricol, unde s-a discutat problemele cele mai acute care frămîntau masele largi ale ţărănimii: reducerea zilei de muncă, ştergerea robotei şi legi pentru ocrotirea lor[26]. Din păcate, în loc de strîngerea rîndurilor tuturor celor oprimaţi, a urmat o nouă sciziune, prin desprinderea P.S. Independent, care în Bihor va avea însă o influenţă redusă.

Consolidarea organizatorică şi ideatică se conturează prin sărbătorirea cu mare aplomb a zilei de 1 Mai 1897 şi mai ales prin creşterea combativităţii muncitorilor. Astfel, în mai 1897 muncitorii constructori din Oradea declanşează o grevă împotriva tendinţelor patronilor de a prelungi ziua de muncă cu o jumătate de oră. După o serie de tratative între angajaţi şi patroni greva se încheie cu victoria muncitorilor, rămînînd în vigoare vechea durată a zilei de muncă[27]. Tot atunci, iniţiativele pornite la sate — în special sub forma unor greve de seceriş — care la sfîrşitul secolului trecut se ţin lanţ, scot în evidenţă creşterea conştiinţei ţărănimii şi ca urmare a influenţelor primite de la muncitorii din Oradea. În mai multe sate bihorene, cu ajutorul muncitorilor socialişti, au

[25] *Nagyvárad*, 8 iulie 1896 (nr. 154).
[26] *Ibidem*, 2 februarie 1897 (nr. 27).
[27] *Ibidem*, 19, 20 mai 1897 (nr. 117 şi 118).

luat ființă cercuri socialiste, în cadrul cărora muncitorii agricoli discutau despre condițiile lor precare de viață și-și formulau cu claritate revendicările. Drept consecință, grevele cuprind numeroase localități. Seria acestor greve de seceriș este deschisă pe moșia capitlului din Oradea, fiind urmate de grevele din Sălard și Boiu. Autoritățile se tem de „un seceriș sîngeros“[28]. Raporturile polițienești sînt pline de informații cu privire la frămîntările sociale ale proletariatului agricol. Astfel, în plasa Săcueni țăranii refuză să muncească datorită încălcării învoielilor de către moșieri, chiar dacă sînt înlocuiți cu alți secerători. În plasa Sălard sînt ținuți în evidență cei nouă muncitori agricoli care au condus greva de seceriș din comuna Sălard[29]. Alte greve de seceriș conduse de organizațiile social-democratice locale sau apropiate cuprind localitățile Borș, Cheresig, Sînmartin, dar și împrejurimile Oradiei[30]. În cele mai multe locuri, grevele s-au dovedit a fi eficiente, ducînd la reducerea timpului de lucru și la majorarea salariilor. Ca răspuns la acest torent de greve, autoritățile înaintează în fața parlamentului un proiect de lege referitor la reglementarea relațiilor dintre moșieri și muncitorii agricoli.

În tot acest răstimp proletariatul industrial se pregătește pentru noi acțiuni de luptă. Încurajați de reușita grevei din luna mai, circa 100 de constructori orădeni se întrunesc la 18 iulie 1897 pentru a discuta problema organizării lor. În cadrul adunării s-a reliefat ostilitatea conducătorilor „Corpului meseriașilor“, care de multe ori, nesocotind interesele muncitorilor, încheiau acorduri dezavantajoase cu antreprenorii. Constructorii își exprimă dorința de a se organiza într-un sindicat, care va deveni unul dintre cele mai puternice din toată Transilvania[31]. Mai tîrziu, izbucnește o grevă și la o fabrică de cărămidă din Oradea, care deși are o amploare mai redusă se înscrie în șirul luptelor revendicative purtate pentru mărirea salariilor. Demn de reținut este că pentru prima dată în istoria mișcării muncitorești bihorene femeile joacă un rol primordial în declanșarea grevei[32]. Se intețește și circulația ideilor socialiste la sate. Drept dovadă, în decembrie 1897 primpretorul plășii Centrale raportează prefectului că în comunele Tărian și Giriș „adunările socialiste sînt la ordinea zilei, unde ... apostolii socialiști din Cheresig răspîndesc și propagă doctrine greșite“. Pentru neutralizarea propagandei socialiștilor, primpretorul cere întărirea forțelor represive locale[33].

Anul următor indică o oarecare restrîngere a activității greviste, în contextul — paradoxal — al răspîndirii mai largi a ideilor socaliste. Semnalăm acum o gamă largă de acțiuni de propagandă și de agitație în rîndurile muncitorilor, țăranilor și militarilor care vizau lămurirea celor exploatați asupra adevăratelor cauze ale mizeriei lor. În replică, autori-

[28] *Ibidem,* 2, 4, 17 și 27 iulie 1897 (nr. 153, 154, 165 și 174).
[29] Arh. St. Or., *fond Prefectura jud. Bihor,* Inv. 25, dos. 3/1897, f. 25 și 37.
[30] *Ibidem,* f. 39 și 47—53.
[31] *Nagyvárad,* 20 iulie 1897 (nr. 167).
[32] *Ibidem,* 6 august 1897 (nr. 182).
[33] Arh. St. Or., *fond Prefectura jud. Bihor,* Inv. 25, dos. 3/1897, f. 105.

tățile adoptă o serie de măsuri „forte“, legi și decrete, care vizau punerea mișcării socialiste și a sindicatelor sub controlul poliției. În această conjunctură, mișcarea proletară progresa mai lent, mai ales că și dezvoltarea economică înregistra o relativă stagnare.

În întărirea solidarității muncitorești un rol decisiv avea și mai departe sărbătorirea zilei de 1 Mai. În 1898 muncitorii orădeni și-au sărbătorit ziua printr-o mare adunare organizată la marginea orașului. Vorbitorii au atacat vehement clasa avută, drept pentru care poliția intervine și împrăștie pe participanți, cei care au luat cuvîntul fiind condamnați la închisoare și la amenzi[34]. În acest interval de timp proletariatul dispune deja de un sistem bine închegat de organizații iar P.S.D.U, pentru a-și lărgi sfera de activitate, înființează 12 organizații teritoriale — dintre care cinci activau în Transilvania Menirea lor era de a contribui la ameliorarea legăturilor centrului cu secțiile provinciale și ca materialele propagandistice — ziarele muncitorești, manifestele tipărite inclusiv în limba română etc. — să ajungă mai ușor la destinație. Bihorul, împreună cu Sălajul și Aradul, făcea parte din organizația teritorială care își avea sediul la Arad[35]. Cu toate cercetările efectuate nu deținem încă nici o dovadă despre activitatea coordonatoare a centrului de la Arad. Fără a subestima importanța relațiilor dintre muncitorii din cele două puternice centre, considerăm totuși că legătura între secția locală a P.S.D.U. din Oradea și cea Centrală a fost mai tot timpul efectuată direct. Consolidarea cadrului organizatoric al mișcării socialiste va facilita activizarea mișcării proletariatului agricol, căci Ministerul de interne este nevoit să ceară supravegherea permanentă a acestei mișcări, precizînd că, „contra agitației socialiste, care devine tot mai periculoasă, este nevoie de o atenție vigilentă și de măsuri“[36].

Acțiunile desfășurate în lumea satelor îmbracă forme tot mai variate: adunări clandestine, întocmirea unor memorii, manifestări de protest, răzvrătiri etc. Numărul cercurilor socialiste se înmulțește vertiginos. În Bihor ele sînt amintite în foarte multe comune, dintre care enumerăm: Adoni, Bicaciu, Cefa, Cetariu, Cheresig, Cheșereu, Episcopia-Bihorului, Gepiu, Hodoș, Inand, Otomani, Roșiori, Sălacea, Sălard, Seleuș, Șimian, Sișterea, Sîntimbreu, Tarcea, Tăuteu, Vaida, Valea lui Mihai ș.a.m.d.[37]. Cele mai puternice existau în satele din vestul Bihorului, dar și în nord, din moment ce primpretorul plășii Valea lui Mihai se plînge de influența agitatorilor din împrejurimi și afirmă că acolo „mișcarea socialistă este deja cu totul organizată, s-au creat asociații proletare și din cotizații dispun deja de bani“[38]. Această organizare, deși avea în fond un caracter „agrar-socialist“ — în primul rînd datorită poziției greșite

[34] *Nagyvárad*, 3 iulie 1898 (nr. 154).
[35] Arh. St. Or., *fond Prefectura jud. Bihor*, Inv. 25, dos. 3/1898, f. 123.
[36] *Ibidem*, f. 1.
[37] *Ibidem*, f. 1—140.
[38] *Ibidem*, f. 32.

a liderilor social-democrați față de problema agrară — făcea din proletariatul agrar organizat un real pericol pentru clasele exploatatoare.

Anul 1899 debutează cu o oarecare acalmie. Activitatea muncitorilor nu se mai situează la nivelul din anii anteriori, lăsînd parcă impresia că ei își strîng forțele pentru viitoarele lupte de clasă. În pofida scăderii intensității acțiunilor revoluționare, capitaliștii consideră încă mișcarea muncitorească destul de amenințătoare. Această părere se degajă și dintr-o circulară ministerială care se referă la sărbătorirea zilei de 1 Mai 1899: „Considerăm că, deși mișcarea socialistă n-a încetat încă să fie periculoasă, — dar din caracterul său agresiv a pierdut mult —, nu socotesc, de data aceasta, în general, ca clasa muncitoare să fie privată de dreptul de întrunire“[39].

Muncitorimea avea de înfruntat și alte greutăți. Sub influența prigoanei crește oportunismul și se creează, inclusiv pe plan ideologic, o stare de derută. Pentru a ieși din impas, delegația muncitorilor orădeni participă, împreună cu alte delegații din Transilvania, la Congresul P.S.D.U. din aprilie 1899 și la primul Congres sindical ținut în mai 1899, unde s-a hotărît crearea uniunilor sindicale și s-a cerut recunoașterea legală a drepturilor muncitorești de a se organiza pentru apărarea intereselor lor economice prin asociere, prin grevă sau boicot[40]. Deși se pare că în 1899 nu s-au desfășurat acțiuni greviste, muncitorimea bihoreană de la sfîrșitul secolului al XIX-lea se prezintă ca o forță politică ce-și afirmase un evident potențial revoluționar[41]. În această perioadă de relativă stagnare a luptelor muncitorești asistăm — în mediul rural — la o serie de frămîntări. Printre acestea menționăm tentativele de a optimiza cadrul organizatoric socialist[42], dar și unele acțiuni insuficient pregătite, ca de exemplu cea pornită la Tărian în iulie 1899, unde muncitorii agricoli refuză munca, revendicînd condiții de viață mai bune. Profitînd de indecizia lor, forțele represive îi constrîng să reia lucrul[43].

Anul 1900 este inaugurat sub alte auspicii. Acțiunile devin mai viguroase, în urma adîncirii exploatării și în special în urma consecințelor grave ale crizei economice de supraproducție din anii 1900—1903. De fapt, anul 1900 poate fi considerat ca un an de tranziție, făcînd trecerea de la relativa stagnare a mișcării proletare din anii 1895—1899 spre vîrful atins în perioada 1901—1907. Muncitorimea din Bihor se angajează acum în puternice lupte de clasă cu un caracter ofensiv mai pronunțat, care

---

39 *Ibidem*, dos. 2/1899, f. 17.

40 L. Fodor, L. Vajda, *Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania*, (1848—1917), Ed. C.C.S., Buc., 1957, p. 44—45; Fl. Dragne, I. Iacoș, N. G. Munteanu, V. Petrișor, *Mișcarea sindicală din România*, vol. I, Ed. Politică, Buc., 1981.

41 Analizînd desfășurarea procesului grevist între anii 1890—1899 remarcăm că istoricul V. Petrișor, într-un articol apărut în *Anale de istorie* (1973, nr. 1) amintește, pentru Bihor, — în acest interval de timp — doar 2 greve. Din materialul cercetat de noi reiese că în această perioadă s-au desfășurat cel puțin patru greve inițiate de proletariatul industrial bihorean.

42 Arh. St. Or., *fond Prefectura jud. Bihor*, Inv. 25, dos. 2/1899, f. 3—14.

43 *Nagyvárad*, 22 iulie 1899 (nr. 170).

aveau consecinţe esenţiale în educaţia politică a maselor lucrătoare. Aceste lupte, purtate în comun de oamenii muncii români, maghiari, germani, evrei şi de alte naţionalităţi au contribuit la consolidarea unităţii de acţiune a claselor oprimate şi la întărirea unităţii lor frăţeşti tradiţionale. În timp ce masele de muncitori desfăşurau ample acţiuni revoluţionare, în cadrul P.S.D.U. se extinde oportunismul, care frîna dezvoltarea mişcării.

În timpul crizei, situaţia maselor muncitoare se agrava mereu. Izvorînd din această realitate, caracteristica de bază a mişcării muncitoreşti din Bihor este acum avîntul luptelor greviste.

Principala mişcare grevistă din 1900 a fost iniţiată de muncitorii dulgheri şi zidari din Oradea. Ei ţin — încă în martie — o adunare unde hotărăsc înfiinţarea unui sindicat şi alcătuiesc un statut care să fie înaintat autorităţilor spre aprobare[44]. Fiind organizaţi, ei încep pregătirea grevei, care va fi declanşată la 7 mai 1900. Greviştii cer micşorarea zilei de muncă la 10 ore şi jumătate şi sporirea salariilor. Intrînd în grevă, cei 600—700 de muncitori se întrunesc şi aleg o „Comsie de 11" care să-i reprezinte la tratativele cu direcţia. După demonstraţia organizată în centrul oraşului, muncitorii se deplasează în grădina Rhédey (actualul parc N. Bălcescu — n.n.), care va deveni sediul grevei. Aici se audiază expunerile socialiştilor, care arată că „această societate nedreaptă se bazează pe exploatarea a sute şi sute de mii de muncitori" şi îi îndeamnă pe grevişti la perseverenţă şi la unitate deplină. Poliţia alarmată ia măsuri speciale, arestînd pe cei mai înfocaţi conducători ai grevei[45]. Numărul mare al greviştilor îi impresionează pe antreprenori, care, cuprinşi de panică, sînt nevoiţi să accepte revendicările muncitorilor. În aceste condiţii se reîncepe munca[46]. Greva a reprezentat cea mai puternică ridicare de pînă atunci a maselor proletare exploatate din Bihor, fiind totodată prima grevă generală care a cuprins un întreg sector de muncă, demonstrînd radicalizarea acţiunilor. Luna următoare declară greve alte contingente ale muncitorilor constructori, care reuşesc să obţină de la patroni anumite concesii, care au determinat o serie de îmbunătăţiri în condiţiile lor de trai şi de muncă[47]. Ultimul an al secolului al XIX-lea cunoaşte şi alte conflicte de muncă, ca şi răzvrătiri ale proletariatului agrar, cum a fost cea care s-a derulat în localitatea Batăr[48].

După 1900, mişcarea muncitorească din Bihor va atinge cote mult mai ridicate, cunoscînd un nou salt calitativ şi cantitativ, prin care devine un puternic factor mobilizator pentru progresul societăţii.

În concluzie, putem afirma că mişcarea muncitorească şi socialistă bihoreană din ultimul deceniu al secolului trecut reprezintă un capitol

[44] *Ibidem*, 6 martie 1900 (nr. 53).
[45] *Ibidem*, 8 mai 1900 (nr. 107).
[46] *Ibidem*, 9 mai 1900 (nr. 108).
[47] *Ibidem*, 6 iunie 1900 (nr. 132).
[48] *Ibidem*, 18 septembrie 1900 (nr. 221).

însemnat al luptei maselor exploatate pentru condiţii mai bune de viaţă şi de muncă. Această mişcare, trecută prin diferite faze de dezvoltare, se impune prin faptul că s-a dezvoltat din contradicţiile social-economice şi politice din interiorul societăţii locale intrată în sfera dezvoltării capitaliste. Muncitorimea bihoreană, în ansamblul ei, s-a prezentat ca un tot unitar pe scena luptelor pentru principalele obiective, iar conducătorii săi cei mai înaintaţi, bazîndu-se pe ideile marxismului revoluţionar, promovînd principiul luptei de clasă, au desfăşurat o activitate rodnică de întărire organizatorică, au îndrumat mişcarea grevistă, au militat pentru mobilizarea femeilor şi a tineretului, preconizînd rezolvări juste problemelor care-i frămîntau la acea dată pe muncitori. Perioada marchează începuturile şi apoi întărirea mişcării sindicale, strîngerea legăturilor dintre mişcarea muncitorească şi teoria socialistă ce contribuia la creşterea conştiinţei de clasă, la maturizarea politică şi ideologică a clasei muncitoare şi la înţelegerea necesităţii legice a transformării societăţii capitaliste într-o societate mai dreaptă în care să dispară exploatarea omului de către om.

Identificîndu-se cu idealurile cele mai înalte de libertate şi progres ale poporului nostru, mişcarea muncitorească şi socialistă bihoreană din secolul al XIX-lea se impune ca una din cele mai active de pe întreg teritoriul patriei noastre.

CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE DU MOUVEMENT OUVRIER ET SOCIALISTE DE BIHOR DE LA FIN DU XIX-ème SIÈCLE (1890—1900)

(Résumé)

L'auteur présente les principales événements du mouvement ouvrier de Bihor en mettant en relief quelques aspects significatifs.

Basée sur les informations d'archives inédites et sur les donnés tirées de la presse du temp, l'etude remarque l'importance des actions organisées par les ouvriers de Bihor, qui s'afirment comme la force la plus avancée de la société de l'époque.

Leurs actions visaient la réalisation des certains objectifs fondamenteaux pour remplacer la régime capitaliste avec une société parfaitement démocratique.

On poursuit l'évolution du mouvement ouvrier et socialiste locale entre 1890—1900 qui se radicalise graduellement.